

Ефективността във функционирането на БНБ за времето след 2010 година

Екатерина Сотирова*

Резюме: Целта на статията е да се направи анализ на ефективността в действията на БНБ за времето след 2010 година – началото на възстановяването на икономиката на страната след кризата от 2009 година. Критерият за оценка на ефективността на една централна банкова институция е комплексен и освен чисто икономически измерения, има и политически, социални и международни аспекти. Ниската инфлация в страната е един от факторите, които допринасят за стабилност на националната парична единица. Друг фактор от първостепенно значение е разумната емисионна практика на БНБ. Важна част от изпълняваните функции от централната банка е да упражнява надзор върху финансовата система, или само върху търговските банки – както е в България. Централната банка на страната трябва да бъде независима като институция от изпълнителната власт – БНБ е с висока степен на независимост от изпълнителната власт. За оценка на ефективността на централната банка се ползва и сравнителен анализ със страни, които заемат сходни с България позиции по отношение конкурентоспособността на институциите.

Ключови думи: централна банка, търговски банки, банков надзор, парична политика.

JEL: E42, E52, E58.

Оценката на ефективността във функционирането на централната банка на една страна се основава на ана-

* Екатерина Сотирова е доктор, доцент в катедра „Икономикс“ на УНСС, e-mail: sotirova_petkova@abv.bg

лиз на комплекс от фактори, определящи средата, в която банката функционира, и резултатите, които има дейността ѝ върху стопанската среда – на първо място банковата система, на второ – останалите сегменти на финансовите пазари. При оценката на ефективността на централната банка като институция трябва да се вземат предвид и отраженията, които нейните действия оказват върху реалната икономика. Най-често като проводник на тези ефекти се наблюдават лихвените проценти – краткосрочни и дългосрочни. Те влияят на инвестициите на бизнеса и потребителските покупки на домакинствата. Поддържаният от централната банка валутен курс предопределя равнището и динамиката на вноса и износа на страната. Инфлацията в страната и динамиката на цените са резултат в голяма степен от поведението на банката, но те отразяват и действията на правителството.

Целта на статията е да се направи анализ на ефективността в действията на БНБ за времето след 2010 година – началото на възстановяването на икономиката на страната след кризата от 2009 година. Критерият за оценка на ефективността на една централна банкова институция е комплексен и освен чисто икономически измерения, има и политически, социални и международни аспекти. В статията са разгледани някои от показателите, които дават възможност да се определи в каква степен е ефективна централната банка на България – основните характеристики на ефективността от действията на БНБ

се търсят в емисионната и надзорната ѝ практика, поради ограничеността в действията ѝ, наложена от паричния съвет. Използваните методи са на анализ, синтез и международни сравнения.

1. Основни положения при оценка на ефективността във функционирането на БНБ за времето след 2010 година

1.1. Стабилност на националната парична единица и на цените

Основна (крайна) цел във функционирането на БНБ е поддържане на стабилността на националната валута, а от там и постигане на ценова стабилност. Тази цел хармонизира с практиката на Европейската централна банка, която, за да осигури приемливо равнище на растеж и съответната стабилност на цените, поддържа ниво на инфлация годишно не повече от 2%. От 2011 г. насам в България равнището на средногодишната инфлация е около таргета на ЕЦБ, като за 2014 година дефлацията достига -1,4%. Тази ниска инфлация дава основания да се оцени дейността на БНБ по отношение поддържането на стабилността на цените в страната като успешна.

Ниската инфлация в страната е един от факторите, които допринасят за стабилността на националната парична единица. Друг фактор от първостепенно значение е разумната емисионна практика на БНБ. Централната банка наблюдава и контролира търговските банки в страната и се стреми да не допуска спекулативно създаване на левови депозити, а от там – увеличаване на паричната маса. Българският лев е стабилен, участва активно в разплащания вътре в страната. Той е и предпочитана валута за натрупване на богатствата на домакинствата и средствата на бизнеса. Заедно с еврото, поради твърдата си фиксираност, левът изпълнява успешно спестовни и кредитни функции в пространството. Не се

наблюдават процеси на „бягство“ от националната валута, нито валутна субституция на лева с евро, долари или друга парична единица. Пропорцията, в която се формират депозити или се теглят кредити, между лев и евро, е приблизително 50:50.

От друга страна, развитието на финансовите иновации и състоянието на използваната техника и програмни продукти в банковия сектор гонеха да чувствително намаляване на нуждата от налични пари и нарастване на разплащанията с електронни карти. Тенденцията, която се оформя, е наличните пари да станат едно от много разплащателни средства, съхраняващи покупателна способност. Това намалява отговорностите на централната банка към паричното обръщение и предлагане и индиректно влияе позитивно върху поддържането на определено ниво на ефективност на действията ѝ.

След кризата от средата на 90-те години, когато БНБ жертва стабилността на цените, за да поддържа стабилна финансовата, в частност банковата система, централната банка не се е налагало до жертва цените, за да подкрепи една или друга банка. За това има и законови ограничения – в контекста на паричния съвет, но и в България не е имало друго такова сериозно сътресение. Кризата от 2014 година засяга две български банки – Корпоративна търговска банка и Първа инвестиционна банка. След фалита на първата, депозитите са изплатени от специализирания фонд за депозитно застраховане. На Първа инвестиционна банка правителството дава заем от 1,3 млрд. лева, с което подпомага решаването на временните затруднения с ликвидността. През 2014 година няма системен риск в българската банкова среда, което не налага и действия от страна на БНБ. Като цяло, дейността на БНБ като институция, поддържаща стабилността на цените и на националната валута може да се оцени като ефективна.

1.2. Надзор върху банковия сектор

Друга важна част от изпълняваните функции от централната банка е да упражнява надзор върху финансовата система или само върху търговските банки – както е в България. В условията на паричен съвет, когато БНБ няма възможност да използва инструменти на паричното регулиране като рефинансиране на търговските банки, или операции на откритите парични пазари, надзорът придобива първостепенно значение. Надзорът се базира на съвкупност от нормативни актове, като Закона за БНБ, Закона за кредитните институции и наредбите на централната банка.

Върху ефективността на надзора на банковата система влияние оказват няколко групи фактори, които са тясно свързани с функционирането на кредитните институции и със съвременното развитие на технологиите в банкирането. На първо място, това е намаляването на ролята на търговските банки като кредитиращи институции. Има се предвид ориентирането на потребителите на заеми към други финансови институции като застрахователни, пенсионни и подобни звена. В България този процес не се наблюдава, доколкото небанковите финансови посредници разполагат активите си главно в ДЦК или в банкови депозити. От тази гледна точка, надзорните действия, които БНБ осъществява, не са застрашени от ниска ефективност или заобикаляне на правилата. Но развитието на пазара на кредити, възможностите те да секюритизират и препродават между банките или на други звена, поставя под въпрос ефективността на кредитните рестрикции. Такава ситуация се наблюдава в България в средата на миналото десетилетие, когато БНБ наложи своеобразни кредитни тавани, но някои от банките направо ги пренебрегнаха поради възможностите за високи печалби. Други банки просто продаваха на задграничните си централи пакети от кредити, с което се

вместваха в изискванията на БНБ за размер на кредитната активност. На кредитните пазари активират участието си и зложни къщи, лизингови компании и фирми за бързи кредити. Това разширява кредитните отношения в стопанството, но е извън юрисдикцията на централната банка.

На второ място, развитието на платежните системи постепенно подкрепя водещата роля на централната банка, доколкото се предлагат и много частни услуги по клиринг. В България БНБ все още има възможност да наблюдава платежните обороти и съответно да им въздейства. В страната няма забавяне на плащанията и формиране на т.нар. „чакащи плащания“. В това отношение надзорната практика на българската централна банка може да се определи като ефективна и влияеща дисциплиниращо върху разплащанията в стопанството. БНБ не предоставя ликвидност на търговските банки. Това е едно от важните условия за стабилността на паричния съвет, а оттам – и на банковата система. Развива се междубанковият пазар на средства, чиито лихви са в основата на формирането на основния лихвен процент. БНБ само го анонсира.

На трето място, ефективността на банковия надзор може да се оценява и от провеждания и поддържан паричен режим. В случая на България, това е паричен съвет, който се основава на твърдо фиксиране на курса на националната валута към една от водещите валути в света – еврото. Ангажиментът, който страната и в частност БНБ поемат през 1997 г., продължава да се спазва, без да предизвиква сериозни сътресения на вътрешните валутни пазари. БНБ спазва препоръките на международните институции, подкрепили и подкрепящи страната в сферата на валутните отношения. Валутните резерви на България, които фактически поддържат стабилността на лева, се управляват ефективно. Паричната база е покрита почти два пъти от

златно-валутните резерви на страната. Номиналната котва на паричната политика е експлицитно заградена и поддържана. Всички стопански субекти са информирани за равнището на курса лев:евро, уверени са в стабилността му и адаптират своето поведение към него. Това влияе позитивно върху международните икономически връзки на страната – износ и внос, капиталово движение, едностранни трансфери от работещите зад граница българи.

Кризата с Корпоративна търговска банка от началото на лятото на 2014 година намалява доверието в централната банка и поставя въпроса за качествата на банковия надзор. С решение на Народното събрание от 29 април 2015 година на Сметната палата е възложен одит на банковия надзор. На 30 октомври 2015 г. палатата публикува доклад на тема „Ефективност и ефикасност на банковия надзор, осъществяван от Българската народна банка за периода 01.01.2012 до 31.12.2014 г.“ (Сметна палата, 2014) Заключение на доклада е, че „...“банковият надзор не е достатъчно ефективен за поддържане стабилността на банковата система и за защита интересите на вложителите, поради невъзможността му своевременно да установи проблемите в кредитните институции, както и да предприеме адекватни мерки за тяхното предотвратяване.“ (Сметна палата, 2014, с. 17).

В цитирания доклад нееднократно става въпрос за ролята на субективния фактор, като основна причина за проблемите в банковия сектор от средата на 2014 година. Въпреки добрата нормативна уредба, надзорните функции на съответното управление в БНБ се оценяват като ниско ефективни, поради:

- силната централизация на надзора в ресорния управител. Това създава риск спрямо правилността на решенията при констатиране на нередности и се съчетава неблагоприятно с липсата на ред при осъществяване на проверките. Съз-

дава се впечатление, че инспекциите са правени хаотично;

- факта, че управлението по банков надзор не е разполагало с достатъчно административен капацитет, което е наложило служителите да изпълняват едновременно няколко функции, поставящи под съмнение ефикасността на действията им;
- това, че за наблюдавания период е намалял броят на проведените инспекции, което се съчетава и с непълни по вид проверки. Съществуват съмнения и относно достоверността от подаваните от банките данни;
- оценката на Сметната палата, че не работи ефективно и системата за контрол на взетите от банковия надзор мерки спрямо финансови институции. Не са налагани глоби и санкции на институции, за които е имало законови основания за това;
- случилото се с КТБ. Проверката установява, че специалният надзор е наложен не в резултат на дистанционния надзор или инспекция на място, а едва след постъпили в БНБ писма от изпълнителните директори на кредитната институция, с които БНБ е уведомена за проблеми с ликвидността и преустановяване на разплащанията.

1.3. Други аспекти на оценка на ефективността на централната банка

Освен надзора, и други параметри в дейността на централната банка на България са свидетелство за нейната ефективност като регулативна институция, без тя да има активни действия в паричната среда. Действията на БНБ са ясни и прозрачни. Балансът на Емисионно управление, което изпълнява ролята на паричен съвет, се публикува всяка седмица, а на Банковото управление – месечно. Тази отчетност на централната банка пред икономическата публика прави нейните прояви ефективни, и влияе стабилизиращо върху инфлационните очаквания на стопанските субекти. Като цяло, БНБ се ползва с висока степен на доверие сред населението. Централната

банка е комуникативна като институция, което също влияе позитивно на очакванията на икономическите агенти и допринася за ефективността на институцията.

Централната банка на страната трябва да бъде независима като институция от изпълнителната власт. Въпреки че в България това не е гарантирано от върховния закон – Конституцията, БНБ е с висока степен на независимост от изпълнителната власт. За своите действия банката се отчита пред Народното събрание, което избира и управителя ѝ, и тримата ѝ поуправители. Тази институционална независимост може да се постави под въпрос, в определена степен, доколкото парламентът винаги е доминиран от една политическа сила или коалиция, която е склонна да размени дългосрочни интереси за краткосрочни цели, и в този смисъл да влияе на избора и действията на управителното тяло. Следователно, генерират се условия за определена персонална зависимост в централната банка от политическите структури в страната.

Институционалната независимост се съчетава с финансова независимост. Централната банка има бюджет, който не зависи от правителството, и неговото разпределение е съобразно действащите правила на банката, а не на изпълнителната власт. Правителството не се ползва от заеми, отпуснати от БНБ – това е едно от основните положения, залегнали в Закона за БНБ. В този смисъл, централната банка не кредитира активности, които могат да доведат до задълбочаване на проблемите във финансовата сфера и инфлация. Функционалната независимост на БНБ се допълва и от силно рестриктивната политика по отношение на търговските банки и невъзможността, освен с много малки изключения, те да бъдат рефинансирани. Тези аспекти на независимостта на централната банка дават основания да се приеме, че нейните действия спрямо банковата система, а от

там и реалния сектор, са по-скоро ефективни и спомагат за поддържането на приемливо равнище на макроикономическото равновесие.

2. Оценка на ефективността на централната банка на България – сравнителен анализ

За оценка на ефективността на централната банка може да се ползва сравнителен анализ със страни, които заемат сходни с България позиции по отношение конкурентоспособността на институциите. Такива гържави са Гърция, Румъния, Чехия, Полша и Унгария. Данните, използвани по-долу, са от Годишник по конкурентоспособност (IMD World Competitiveness Yearbook, 2014) и обхващат времето 2010-2014 година. В него са разгледани и класифицирани 60 страни, за които може да се твърди, че са относително по-високо развити. Рейтингите са от най-добре и ефективно функциониращите в дадено направление институции към най-слабо ефективните по отношение постигане и поддържане на дадена конкурентоспособност.

В таблица 1 страните, участващи в класацията са подредени съобразно ефективността на политиката на централната банка и кредитния рейтинг на страната. Политиката на централната банка е оценявана от гл. т. отражението ѝ върху икономиката като цяло, вкл. и реалния сектор. В този смисъл класирането на България на 39-о място – около средата на избраната група от 60 гържави, е нормално, предвид на това, че БНБ не провежда активна парична политика. По-скоро тя е консервативна в отношенията си с търговските банки и бюджета, гарантира най-вече стабилността на националната валута и курса ѝ към еврото, който е фиксиран. Ефектите спрямо реалната икономика се предават индиректно, по линия на стабилността на банковата система, на валутния курс и на очакванията на стопанските субекти. Кредитният

рейтинг на България не е много висок. Тя се нарежда на 49-то място сред наблюдаваните страни. Причините за това са не само в централната банка. По-силно влияние върху него оказват други фактори с икономически и неикономически характер, отразяващи стопанската политика като цяло, състоянието на икономиката, поведението на домакинствата и фирмите и др.

Измерител на ефективността на провежданата от централната банка парична политика са равнището на сkontoвете и процент, който определя разходите за капитал. В България БНБ не определя основен лихвен процент. Той се формира на междубанковия пазар на ликвидност, отразява индекса ЛЕОНИА, а БНБ го анонсира на 4-о число всеки следващ месец. Таблица 2 представя информация за краткосрочните лихви на предлагания от централната банка ресурс. В България този процент е слабо отрицателен, но той определя цената на средства извън компетенцията и действието на централната банка.

Страната е в дъното на наблюдаваната класация по равнище на лихвения спред, разглеждан като разликата между лихвите по кредитите и по депозитите. Това високо равнище на спреда – 6,64%, не е резултат от действията на централната банка. Търговските банки са тези, които и текущо намаляват и свеждат до минимум лихвите по депозитите. По широк кръг от вложения в банковия сектор лихвите са под 1%. Банките са свръхликвидни, но те не намаляват значително лихвите по кредитите. Резултатът е вяла динамика на пазара на кредитите и незаинтересованост в стопанските субекти да разширяват вложенията си. Стабилността на депозитонабирането бе запазена, след като Фондът за гарантиране на депозитите покри вложенията в Корпоративна търговска банка. Проблем, който възникна след това, е минималният размер на акумулираните във Фонда средства и рискът от непокриване на депозити

при нова кризисна ситуация с една или повече банки.

По равнище на разходите за капитал, като резултат от състоянието на банковия сектор, лихвите по кредитите, състоянието на пазарите и покупките на тях, България е във втората част на класацията, което не прави страната конкурентоспособна. В това отношение и БНБ не влияе значително, тъй като тя не рефинансира банки и не налива ликвидност в едни или други сегменти на паричния сектор, а от там – на реалната икономика.

Централната банка на всяка страна е институцията, която поддържа валутно-курсския режим на страната, интервенира, когато това е необходимо, и управлява златно-валутните резерви на държавата. В таблица 3 страните са класирани според наличните валутни резерви и стабилността на валутния им курс. По първия показател – той не може да е пряк измерител на ефективността в политиката на централната банка на България, която е на 46-о място, доколкото размера на валутните резерви зависи и от големината на страната. Наличните златно-валутни резерви в България трябва да покриват поне 100% паричната база. Коефициентът на покритие е текущо близо 200%, което прави валутния резерв надежден фактор, укрепващ и поддържащ стабилен българския лев.

България е страна с изразено стабилен курс на националната валута. Това важи не само за фиксинга към еврото, но и за отношението лев:СПТ, според което е съставена втората част на таблица 3. Стабилната национална валута, принос за която има преди всичко БНБ, е гарант за ефективността във функционирането на централната банка, благоприятства износа и вноса на страната, както и прилива на капитал в нея. Това се отразява позитивно на макроикономическата стабилност и обяснява и водещото място на България – пето, сред 60-те наблюдавани страни.

Икономическо развитие

Ефективността във функционирането на централната банка като основна институция във финансовата система на България е важен фактор на стабилността на банковата система, на лихвените проценти и кредитните потоци на страната. В този смисъл, но с някои изключения, БНБ е институция, която успешно реализира и

крайната, и междинната си цел – постигане на стабилност на цените и националната парична единица чрез поддържане на фиксиран курс на лева към еврото и пълно покритие на паричната база с чуждестранни резерви. Това се отразява благоприятно както на развитията в паричния сектор, така и на реалната икономика.

Таблица 1. Политика на централната банка (1) (2), кредитен рейтинг на страната (3)

Политика на централната банка		Кредитен рейтинг на страната	
Държава	Рейтинг	Държава	Рейтинг
Полша	9	Чехия	26
Чехия	27	Полша	29
България	39	България	49
Румъния	47	Румъния	53
Унгария	52	Унгария	54
Гърция	56	Гърция	60

(1) 2014 година; (2) Страните са подредени по степен на позитивно влияние на централната банка върху икономиката; (3) 2013 година.

Източник: IMD World Competitiveness Yearbook, 2014, p. 355.

Таблица 2. Лихвени проценти

Реални краткосрочни лихвени проценти, 2013 г. (1)			Лихвен спрег (2), 2013 г.			Разходи за капитал, 2014 г. (3)	
Държава	Равнище на процента	Рейтинг	Държава	Спрег, %	Рейтинг	Държава	Рейтинг
Чехия	-1,35	10	Гърция	1,64	14	Чехия	27
България	-0,07	29	Полша	2,50	22	Полша	37
Румъния	0,70	42	Унгария	3,86	34	Унгария	43
Унгария	1,25	48	Чехия	4,11	41	България	44
Гърция	1,69	50	Румъния	5,97	52	Румъния	52
Полша	2,09	52	България	6,64	53	Гърция	60

(1) Реалният сконтов процент на централната банка; (2) Изчислен като разлика между лихвите по кредити и депозити; (3) Класификацията е по степента, в която разходите за капитал стимулират бизнеса – по-предни позиции имат страни, където степента на стимулиране е по-висока.

Източник: IMD World Competitiveness Yearbook, 2014, p. 353-354.

Таблица 3. Стабилност на валутния курс (2013 г.) Валутни резерви на страната (2013 г.)

Валутни резерви			Стабилност на валутния курс (1)	
Държава	Резерви, млрд. дол	Рейтинг	Държава	Рейтинг
Полша	106,22	20	България	5
Чехия	56,22	30	Полша	15
Румъния	48,87	33	Румъния	30
Унгария	46,59	34	Гърция	33
България	19,89	46	Чехия	48
Гърция	5,75	54	Унгария	49

(1) Изчислена спрямо паритета на националната валута към СПТ, 2013/2011 г.

Източник: IMD World Competitiveness Yearbook, 2014, p. 356.

Цитирани източници:

Божинов, Б., 2013. Анализ на състоянието и развитието на българската банкова система (2007-2012), Свищов, изд. на СА „Д. А. Ценов“.

(Bozhinov, B., 2013. Analiz na sastoyaniето i razvitiето na balgarskata bankova sistema, (2007-2012), Svishtov, izd. "D. A. Tzenov")

Георгиев, Р., 2009. Механизмът на лихвени-те проценти и кризата, в *Народностопански архив*, бр. 4.

(Georgiev, R., 2009. Mehanizmat na lihvenite protsenti i krizata, *Narodostopanski arhiv*, 4.)

Георгиева, М., 2010. Аспекти на кредитната политика на банките в България през сегашната икономическа криза, публ. в *сп. Диалог*, бр. 3.

(Georgieva, M., 2010, Aspekti na kreditnata politika na bankite v Bulgariya pri segashnata iкономическа kriza, *Dialog*, 3)

Ефективност и ефикасност на банковия надзор, осъществяван от Българската народна банка за периода от 01.01.2012 г. до 31.12.2014 г.", Огюмен доклад № 0000000115 на Сметната палата, С., октомври 2015 г.

(Efektivnost i efikasnost na bankovia nadzor, osashtestvyavan ot Balgarskata narodna banka za perioda 01.01.2012 do 31.12.2014, Oditen doklad № 0000000115 na Smetnata palata, S., oktomvri, 2015)

Икономическото развитие и политика в България: оценки и очаквания, С., "Горекс-Прес", 2012 г.

(Iкономическо razvitie i politika v Bulgaria: otsenki i ochakvania, S., GoreksPres, 2012 g.)

Конвергентна програма 2012-2015 г., С., Министерството на финансите, април 2012 г.

(Konvergentna programa 2012-2015, S., Ministerstvo na finansite, april 2012 g.)

Национален доклад за България за 2015 г., Европейска комисия, Брюксел, 26.02.2015 г.

(Natsionalen doklad za Bulgaria za 2015, Evropeiska komisija, Bryuksel, 26.02.2015)

Секторен анализ на конкурентната среда при банкирането на дребно, Комисия за защита на конкуренцията, С., ноември 2008 г.

(Sektoren analiz na konkurentnata sreda pri bankiraneto na drebno, Komisia za zashtita na konkurentsata, S., noemvri, 2008)

Сметна палата, 2014. "Ефективност и ефикасност на банковия надзор, осъществяван от Българската народна банка за периода от 01.01.2012 г. до 31.12.2014 г.", Огюмен доклад № 0000000115 на Сметната палата, С., октомври 2015 г., с. 17.

(Smetna palata, 2014. "Efektivnost i efikasnost na bankovia nadzor, osashtestvyavan ot Balgarskata narodna banka za perioda ot 01.01.2012 g. do 31.12.2014 g.", Oditen doklad № 0000000115 na Smetnata palata, S., oktomvri 2015 g., s. 17.)

Чобанов, П., 2012. Неравновесиата, рисковете и глобалната криза, С., "Пропелер".

(Chobanov, P., 2012. Neravnovesiata, riskovete i globalnata kriza, S., "Propeler")

БНБ. Годишни отчети за съответните години (BNB. Godishni otcheti za saotvetnite godini)

НСИ. Статистически годишник.

(NSI. Statisticheski godishnik)

IMD World Competitiveness Yearbook, 2014.

Информация, публикувана на страниците:

(Informatia, publikuvana na stranitsite)

www.bank.bg.

www.bnb.bg.

www.bse-sofia.bg.

www.capital.bg.

www.eurostat.ec.europa.eu.

www.evroportal.bg.

www.esc.bg.